

Horeczki R. (2023): A társadalmi tőke a kisvárosok rejtett tartaléka? CITY.HU Várostudományi Szemle. 3(1), 79–93.

A társadalmi tőke a kisvárosok rejtett tartaléka?

Horeczki Réka¹

Absztrakt

A városok jelentősége a történelem során vitathatatlan. Gazdasági, kulturális és politikai tekintetben a hatalom allokációi, térszervező funkcióik látványosak. A városi fejlődés szakaszainak elkülönítése során két fejlődési ciklus tekinthető a kisvárosok szempontjából mérföldkőnek. A relatív dekoncentráció ciklusa, azaz más néven a szuburbanizáció, a mélységi urbanizáció szakasza. Ebben az időszakban a kis- és középvárosi hálózat megerősödése történt, amely a dezurbanizáció szakaszában folytatódhatott.

A tanulmány a kisvárosra vonatkozó város-vidék dichotómia vizsgálatok egyik kiemelt elemét helyezi középpontba: a kisvárosi életminőség és jóllét tényezőjét: a kisvárosi társadalmi tőkét; kísérletet téve a mérhetőségre vonatkozó elméletek összegyűjtésére. Esettanulmány segítségével mutatja be a két Somogy vármegyei kisváros társadalmi tőkéjének elemeit.

Kulcsszavak: kisváros, társadalmi tőke, urbanizáció, Magyarország

Abstract

The importance of cities and towns throughout history is indisputable. In economic, cultural and political terms, their allocation of power and spatial organisation functions are impressive. Their role in social reproduction reached a peak in 2008, when more than half of the world's population was urban. Today, the urban population (in every level) is still growing. My aim in examining towns is to synthesise the many different development paths and to classify individual phenomena into types. This synthesis is possible because behind the diversity there are common, mapped processes. There are common forces behind urban development and similar social problems. Two cycles of development can be considered as milestones for small towns in the differentiation

¹ tudományos főmunkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 7621 Pécs, Papnövelde u. 22.; horeczki.reka@krtk.hu; <https://orcid.org/0000-0003-3131-681X>

of stages of urban growth. The cycle of relative deconcentration, also known as suburbanisation, the phase of deep urbanisation. This period saw the consolidation of the small and medium-sized urban network, which continued in the phase of de-urbanisation.

Historically, the small town has always occupied an intermediate position between large towns and villages. Its social structure is more similar to that of villages, while the small town habitus is more comparable to larger cities. Yet it combines the positive aspects of both categories in the contrast: in addition to the existence of urban services and functions, it is still characterised by a sense of security, calm, a personality and a diversity of social relations. Small town identity, like the urban network, is relatively stable; so are the factors that are expressed as values for small town inhabitants.

The study focuses on a key element of the urban-rural dichotomy studies for small towns: the determinant of small town quality of life and well-being: small town social capital; in an effort to gather theories on measurability. It uses a case study to illustrate the elements of social capital in two small towns in Somogy County.

Keywords: small town, social capital, urbanization, Hungary

Bevezetés

A települések életminősége, élhetősége közötti különbségtételek a szépirodalomban és a tudományos életben is állandó vita tárgyát képezték. Petőfi Sándor verseiben is megtalálhatjuk a három településtípus, a falu-kisváros-nagyváros differenciáit.

„Hiába is dicséritek A szép természetet!
Az tart legföljebb veletek, Ki rossz gombát evett.
Szegény, szegény falusiak! S kisvárosbéliek!
Mi élünk csak valódilag, Mi boldog pestiek!”
/Petőfi Sándor: A boldog pestiek/

Vajon igaza lenne a költőnek? A nagyvárosi élet tenné csupán boldoggá az embereket? A középkortól kezdve ismeretes, hogy a városi levegő szabadabbá tesz, de vajon elégedetté és boldoggá is?

A tudományos és a laikus értelmezés alapján evidenciának tekinthető a városi és a vidéki gazdaság és a társadalmak eltérősége. A regionális tudományban hangsúlyozottan jelenik meg a településhálózat egyes elemei közötti és azon belüli fejlődési, gazdasági, társadalmi és környezeti tényezők elemzése (Gorzalak 2019; Horváth, Rechnitzer 2000; Hajdú, Horeczki, Rác 2017). A vidéki romantika és a nagyvárosi elidegenedés dichotómiája a mai napig meghatározó a tudományos diskurzusokban. Annak ellenére, hogy a

vidékszociológia újabb irányzatai ma már megkérdőjelezik a hagyományos vidék-város különbségek valóságát (Bell 2006; Short 2006). A falvak elkezdtek és talán lassan befejezik építeni azokat az intézményeket, szolgáltatásokat, amelyek korábban városi kiváltságoknak számítottak. A lakhatási és egyéb életkörülmények falusias és városias határmezsgyéi lassan elmosódnak (Konjar et. al. 2018). A funkcionális urbanizáció jegyei a nagyobb városok és térségük fejlődésében is megmutatkozik, ahol a közszolgáltatási rendszer működtetése települési szinten alapszolgáltatássá vált. A helyi önkormányzatok által nyújtott közszolgáltatások biztosítása, a közszolgáltatások elérhetősége tekintetében az ország területileg rendkívül differenciált, mind a városi, mind a vidéki térségeken belül is eltérő tipizálásra, kategóriák kialakítására nyílik lehetőség.

A vidéki térségek vizsgálata különösen kurrens téma, mivel hazánkban egyre több község és kisváros lélekszáma csökken 10.000 fő alá. Ezen kisvárosi térségek társadalmára ható negatív tendenciák: az elvándorlás okozta előregedés (Pirisi, Máté 2014), az etnikai szegregációk kialakulása (Váradi, Virág 2014), alacsony iskolai végzettség, alkoholizmus és mentális betegek számának növekedése, rosszabb életminőség (Fehér, Virág 2014). A területi egységek közötti különbségek feltérképezése ezen tendenciákra vonatkozóan történhet: az adott mikrotérségen belül, az egymáshoz földrajzilag is közel fekvő települések között (Murdoch 2000; Kovács, Farkas, Perger 2015); a nem helyspecifikus, de mikrotérségeken belül jelentkező problémákra összpontosítva (Szórényiné 2016); fejlettségi rangsorok felállításával – a problémát komplexen kezelve (Ilk 2010; Madarász és tsai. 2017); kistérségi egyenlőtlenséget (Nagy, Koós 2014) vagy járási versenyképességet vizsgálva (Lengyel és tsai 2015).

A rendszerváltozás utáni megváltozott munkaerő-piaci igények és gazdaságpolitikai helyzet a magyar településeken a lakosság csökkenését eredményezték (Beluszky-Sikos 2020). A településpolitika is nagymértékben meghatározta a kisvárosok életét, a koncentráció-közelség-kényelem szempontrendszer (Enyedi 2012) a városok fejlesztésének alapkövének tekinthető. A 3K szempontrendszert az Európai Unió vidékpolitikája a helyben, helyi értékekre alapozott helyi gazdaságfejlesztéssel egészítette ki, amellyel a hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatását tűzte ki célul (EC 2005). Az önkormányzati működés a közszolgáltatások különböző minőségi szintű, és terjedelmű biztosítása, valamint a gazdasági szereplők számára kialakítható fizikai, jogi, helyi fiskális környezet alapvetően befolyásolja, sőt meghatározza egy település, egyes térségtípusok társadalmának, gazdaságának fejlődési, növekedési lehetőségeit. Ezek a lehetőségek, sajátosságok az egyes települések élhetőségének, életminőségének meghatározó elemei. A területi egységek közötti eltérések, egyenlőtlenségek értékelésére többféle modell használható. A leggyakoribb a statisztikai mutatók által definiált változók (komplex fejlettségi mutatók) használata, amelyek könnyen elérhetőek, viszont gyengeségük, hogy

régiós vagy nemzeti szinten számítnának, így a területi sajátosságokat nem veszik figyelembe. A települési szintig lefűrő kutatások értékesek, így olyan adatokhoz juthatunk, amelyek a statisztikai mutatók által fedve vannak. A kisvárosi esettanulmányok olyan szubjektív tartalmakat hordozhatnak, amelyek segíthetnek általánosítani egyes vizsgált tényezőket.

A települések és a társadalmi tőke közötti összefüggések

A társadalmi tőke definíció a fejlesztéspolitikában a közösségek megerősítésére, a közösség-vezérelt fejlesztés alapjául szolgál (Dale, Onyx 2005). Maga a fogalom alapja a társas élet (Portes 1998), a társadalmi hálózatok és normák (Putnam 2000), a társadalmi szervezetek és a hozzájuk kötődő bizalom (Newman, Dale 2007), amely egy innovatív, ismétlődő tevékenységnek tekinthető (Woolcock 2004). A társadalmi tőke különböző településtípusok közötti ellentétét Tönnies (1983) a városi társadalom és a falusi közösségek egyenlőtlenségeivel határozta meg, a társadalmi kapcsolatok mélységével és intenzitásával magyarázva. Relph (1976) szerint nem a települések mérete a döntő szempont, hanem az emberi tényező minősége, amely az épített környezetre is hatást gyakorol. Durkheim (1996) szintén a humán tényezőt helyezte a középpontba, az emberi kapcsolatok és társadalmi szerepek között határozott meg eltéréseket az egyes településtípusokon belül. A vidéki társadalom összetartó, erős társadalmi szerepmodellekkel operál, a társadalmi érintkezés szoros. Mindezzel ellentétes a városi társadalom, amely az egyént helyezi előtérbe; így a társadalmi érintkezés ritkul és felszínesebbé válik (Bodor, Grünhut, Horeczki 2018). Hasonló eredményt mutat Wirth (1938) tanulmánya, ahol már a városi társadalom negatívumai is feltűnnek (deviáns viselkedési formák, alkoholizmus, elszemélytelenedés stb.). Érdekes, hogy a tanulmányok minden esetben csak két végletként hivatkoznak a településekre, a kisvárosok társadalmára ezen szempontok alapján nem válik besorolhatóvá (Bodor, Grünhut, Horeczki 2017). Bourdieu (2005) habitus fogalma már nemcsak a településen belüli viszonyokat említi, hanem a települések közötti összeköttetéseket is; hangsúlyozza a kapcsolatokat az egyének és a közösségek között. Ezek a nexusok határozhatják meg a települési sikeresség alapjait (Walton, Roberts 2004). A kapcsolatok erősségét és ágazati jellegét vizsgálva Agnew (1987), a helységet a társadalmi interakciók összességéként határozza meg, hasonlóan Jacobs (1961) vizsgálataihoz a szomszédsági kapcsolatok mérésére a nagyvárosokban. Giddens (1994) úgy értelmezi a társadalmi tőkét, amely a jelentőségét és az erejét adja a településeknek; ha egy település előregedő vagy éppen erőteljesen cserélődő a humán tényező, akkor elveszítheti hagyományait, közössége jelentős részével. Ezáltal a hely szellemi-

sege is megszűnik, átalakul. A társadalmi tőke funkcionális értelmezésben az az erőforrás, amely támogatja és megkönnyíti az együttműködést, a közös cselekvéseket és tevékenységeket (Commins, Meredith 2002). A településeken belüli intézmények társadalmi kontextusának elemzéséhez hívta segítségül Coleman (1998) a társadalmi tőke fogalmát. A társadalmi tőkére erőforrásként hivatkozik, amely a gazdaságilag is hasznosítható kapcsolatrendszerben lesz látható. A gazdasági tőkefajtaként azonosított tőkeelem a fejlesztéspolitikában is megjelenik, az Európai Bizottság a következőképpen azonosítja: „... egy közösség vagy társadalom kooperációs és kollektív cselekvési képessége” (EC 2005). A társadalmi tőke közösségre gyakorolt funkciója az integráció és kohézió erősítésében, megtartásában jeleníthető meg. Az erős kötések, ún. F-kapcsolatok (families, friends, firms) hatékonyra képesek tenni a közösségeket, azaz anyagi tőkévé alakítják a társadalmi tőkét. A városi szövetek képesek erős kötések kialakítani, de jellemzően nem minden F-kapcsolat esetében. Így a hagyományos vidéki településekre jellemző elsősorban ez a típusú kötés. A kisvárosi társadalmak többsége – népessége, hagyományai, zártabb társadalmi révén – a vidéki településekre jellemző társadalmi tőke kapcsolatokat mutatja, azaz erősebbek az összetartó (ún. bonding) társadalmi tőke elemek, és hasonlóan szilárdak az összekötő (ún. bridging) elemek.

Mérhetővé tehető a kisvárosi társadalmi tőke?

A társadalmi tőke fogalmával és mérhetőségével kapcsolatosan az egyik gyengeség, hogy nincs egységesen elfogadott, közösen kialakított koncepció, metódus – hasonlóan a kisvárosok fogalmához és lehatárolásához. A szakirodalom átfogó mérési szemléletként tekint a társadalmi csoportok és csoporttagok, illetve a bizalom és civil szervezetek számára (Fukuyama 1999; Orbán, Szabó 2005). A fejezetben két kisvárosi példával szemléltetem, hogy milyen adatbázisok vagy adatfelvételek lehetnek szükségesek ahhoz, ha egy adott település vagy településtípus társadalmi tőkéjét mérni szándékozunk.

Attól függően, hogy a társadalmi tőkét a gazdasági tőke részeként kezeljük vagy a területi tőke vagy esetleg a kisvárosi sikeresség egy alkotóelemének tekintjük, beazonosíthatjuk versenyképességi, fejlettségbeli vagy élhetőségi tényezőként is. A fogalmak szinonimaként való használata több esetben már előfordul (Bódi-Böhm 2000; Bodor és tsai 2019; Enyedi 1997; Horváth 2015; Lukács 2008; Nagy 2011; Rechnitzer 1998; Timár, Velkey 2003). A társadalmi tőkét a gazdasági tőkeként kezelve azon mérhető tényezők kerülnek előtérbe, amelyek a helyi gazdaság számára profitábilis elemként azonosíthatók. A társadalmi tőke egyik legfontosabb jellemzője a bizalom, amely általánosított, az embertársakba vetett bizalmat, az intézményi bizalmat és az üzleti bizalmat is jelentheti. A gazdasági életben a bizalom kockázatcsökkentő tényezőként jelentkezhet

(Horeczki 2020; Medve, Bálint, Boda 2014). A területi tőkeként azonosítva többek között a társadalmi integráció és kölcsönösség, szolidaritás, befogadás, tolerancia fogalmaival is leírható a társadalmi tőke, amelyet egyes nagymintás lakossági lekérdezésekben mérnek is (European Social Survey, European Value Survey, World Value Survey, Eurobarometer, Urban Audit, egyéb nemzeti statisztikai hivatal gyűjtései). A kisvárosok esetében a társadalmi tőke részének tekinthető, nem számszerűsíthető elemek: a polgármester személye; a támogató/véleményformáló tömeg; a városban elérhető erőforrástérkép (humán erőforrás-térkép, azaz a szellemi tőke és a kulturális erőforrások az objektíven is mérhető elemek mellett); a fennálló identitástudat, szolidaritás, adaptációs képesség és innovációs hajlam (Horeczki, Egyed 2021). Mérhető tényezőként azonosítható pl. a szellemi tőke (Trócsányi, Pirisi, Makkai 2014), a bizalom és megbízhatóság (Bodor, Grünhut, Horeczki 2018), társadalmi részvétel (Megyesi 2014), a kapcsolati hálók (bonding és bridging társadalmi tőke a kisvároson belül), az urbanitási index és elemei (Csiszár 2021), a jóllét és a sikeresség (Horeczki, Póla 2022), a kulturális gazdaság (Pirisi, Makkai 2014), depriváció (Koós 2015). Rechnitzer (2013) a társadalmi tőkét a városok érdemi fejlődési tényezőjeként azonosítja. Hasonlóan Steinführer és tsai (2016) használják a társadalmi tőkét a kisvárosok definíciós különbségtételezésére. Tudományos és laikus nézőpontok alapján ütköztetik a kisvárosok értelmezését (2. táblázat).

Módszertan

A szemléletek ütköztetését hasznosítottam az élıhetőség és a sikeresség felmérésével kapcsolatban két Somogy megyei kisvárosban végzett primer adatfelvétel során. A felmérést olyan központi településeken kívántam elvégezni, amelyek nem hagyományos kisvárosok, azaz 2000 után kaptak városi címet, illetve lakosságuk jellemzően 5000 lakos alatti. Az összehasonlíthatóság miatt földrajzilag közel eső kisvárosokat kerestem, amelyek mindketten kistérségi központként funkcionáltak (társközpontként a Kadarkút-Nagybajomi Többcélú kistérségi társulásban), azonban a járási besorolás során nem kaptak járásszékhely rangot (a két kisváros visszatagozódott a Kaposvári járásba, az ország egyik legnagyobb alapterületű járásába). A lekérdezés Kadarkúton 2018. február és 2018. június között; Nagybajomban 2018. június és 2019. február között valósult meg. A lekérdezést első körben személyesen, a lakosság aktivitási rátáját és korcsoportját figyelembe véve, a 18 év felettiek között végeztem el. A személyes lekérdezés során a helyi vezetőkkel félig strukturált interjú keretében beszélgettem, akik hólabda módszerrel ajánlottak további kontaktokat a település életében tevékenyen részt vevő személyek köréből (helyi vállalkozók, intézményvezetők, a polgármesteri hivatal munkatársai, az önkormányzathoz kapcsolódó intézmények és civil egyesületek munkatársai).

Mindkét kisvárosban tizenkét interjút készítettem. Az interjút vállaló személyek a kisvárosi polgársághoz tartozónak vallották magukat, részt vesznek a városi élet irányításában, az intézmények mindennapi életében. A válaszadóim 50 év felettek, jellemzően férfiak, közép- vagy felsőfokú végzettségűek. Az interjú kérdéseket online, kérdőív formájában kontrollként használva kívántam elérni a fiatalabb generációt is, megvizsgálva azt, hogyan gondolkodnak a kisvárosuk élhetőségéről, sikerességéről.

1. táblázat

A két kisváros főbb jellemzői

2019	Kadarkút	Nagybajom
Várossá nyilvánítás	2005	2001
Népesség (fő)	2385	3372
Népességdinamika 2000–2019	csökkenő	növekvő
Munkaképes korú lakosság (fő)	1437	1866
Nyilvántartott álláskereső (%)	6,67	9,9
Adófizetők aránya	49,08	47,95
Regisztrált nonprofit szervezetek ezer lakosra jutó száma	5,9	7,4

Forrás: Saját szerkesztés.

Az online lekérdezés alkalmával Kadarkúton 100 db, Nagybajomban 50 db felhasználható kérdőívem keletkezett. Az online kitöltők száma Nagybajomban 130 fő, Kadarkúton 180 fő volt, több kérdés esetében nem vagy részlegesen, illetve nem értékelhető válaszokat kaptam, így a tanulmányban csak a teljes mértékben kitöltött kérdőíveket használtam fel, összesítve az interjúk során kapott válaszokkal. Az eredményeim nem reprezentálják a teljes kisvárosi lakosság véleményét, csupán a kisvárosi társadalmi tőke modellezhetőségét voltak hivatottak igazolni. Az adatfelvételek során mind az interjúkban személyesen, mind a kérdőívben online ugyanazokat a kérdéseket tettem fel. A különbség az interjúkban a nyílt válaszok voltak, míg az így kapott válaszok alapján a kérdőívben már zárttá tettem (a későbbi elemezhetőség megkönnyítése érdekében) a válaszokat. Az adatfelvétel tizennégy jellemzően a fejlettségre, jólétre, a kisvárosi társadalmi tőke elemeire, valamint hat személyes adatra koncentrált. Az interjút vállalók 80%-a férfi, 50 év feletti, akik vezető pozíciót töltenek be a településen és 65%-uk egész életében az adott településen élt. Öt vezető beosztású nő vállalta az interjút, akik szintén 50 év felettek és a kisvárosokban éltek gyerekkoruk óta. A kérdőívet online kitöltők

75%-a 40 év alatti, 60%-a nő, jellemzően középfokú végzettségűek. Az online kitöltők 20%-a nem a településen töltötte a gyerekkorát. A foglalkoztatottságra és a jövedelmi helyzetre az online adatfelvétel során nem kaptam értékelhető választ (a személyes adatok blokk opcionálisan kitölthető mezőként volt megjelölve; a nem, életkor, iskolai végzettség, nevezze meg hol töltötte gyerekkorát mezőket inkább, míg a jövedelmi helyzetre vonatkozó adatokat már kevésbé adták meg a válaszadók).

A felmérés tapasztalatai

Amennyiben a társadalmi tőkére a gazdasági tőke részeként tekintünk, vizsgálni szükséges a kisvárosok gazdasági aktivitását, gazdaságszerkezetét. Mindkét kisvárosban a lakosság több mint fele munkaképes korúnak tekinthető, az álláskereső aránya megyei átlag feletti. A kérdőíves lekérdés azt bizonyítja, hogy a megkérdezettek közül a 40 év alatti korosztály pesszimistábban gondolkodik; mindezek mellett a válaszadók döntő többsége reálisan látja a városa jelenlegi helyzetét és a fejlődési tényezőket is. Az interjúban részt vevők kihangsúlyozták, hogy a Nagybjom és Vidéke Takarékszövetkezet (Dél-Dunántúli Takarékszövetkezet) 2015. februári megszűnése – mind Kadarkúton, mind Nagybjomban – jelentős veszteség. Kadarkúton azóta sem található pénzintézeti fiók, Nagybjomban az OTP fiókintézménye található meg. Alacsony a lakosság vállalkozói aktivitása; a működő vállalkozások száma Kadarkúton 150 alatti, Nagybjomban közel 400. A vállalkozások döntő többségben mikro- és kisvállalkozások. Közép- és nagyvállalati jelenlét Nagybjomban jellemzőbb; Kadarkúton ebben a kategóriában egy cég található. A vállalkozások eloszlása és a lakossági igények munkahely és kereskedelmi egységek/szolgáltatói szektor bővülésére vonatkozóan együtt mozog. Kadarkúton a munkavállalók több mint fele ingázó, a településtől átlagosan 30–45 km-re. Nagybjomban a vállalkozások főként helyi munkavállalókat alkalmaznak, a kiskereskedelmi egységek szintén.

A fejezet további részében mindkét kisváros esetében a megkérdezett lakossági, településvezetési nézőpont főbb megállapításait vetem össze a továbbiakban a tudományos szemlélettel. A primer adatfelvétel során elsősorban élhetőséget vizsgáltam, amely egy emberibb város képét takarja. Az elméletek sorában már a 19. század utolsó éveiben négy iskola is használta ezt a definíciót (Caves 2005: 246). Az új urbanisták elsődlegesen a reorientált városi terek felhasználó-barátabbá tételét hivatottak a fogalom adta sokszínűséggel lefedni, amelyet az általam vizsgált kisvárosok esetében nem tudtam értelmezni.

2. táblázat

Analitikai és élet-szemléletű kisvárosi kritériumok

<i>Tudományos nézőpont</i>	<i>Laikus (lakossági) nézőpont</i>
Kicsi, jelentéktelen	Ésszerű és kezelhető
Történelmi városszerkezet fennmaradása	Városi lakosságra szabva
Központi	Vidék-közeli
Formális városi státusz	Várostörténeti relevancia és/vagy formális városi rang
Funkcionális specializáció (ipari, fürdő- vagy alvóváros)	Korlátozott kínálat és lehetőség
Speciális társadalmi tőke	Biztonságérzet és állandóság
Többgenerációs vállalkozások megléte	Érzelmi kötődés

Forrás: Horeczki 2020.

A regionalista/szociológiai megközelítés az életképes közösségek jólétének megvalósítását a közösség alapú fejlesztések révén kívánta elnyerni. Az élhetőség ezen típusa inkább nagyvárosok kisebb közösségeire értendő; de a közösség alapú fejlesztés, mint a társadalmi tőke egyik típusa hazánkban is fellelhető. Többek között a LEADER típusú pályázatok (jelenleg az 5000 lakos alatti településekre a Magyar Falu Program jelent hasonló lehetőséget) egyik célja volt a közösségek aktivizálása, mindezekből fakadóan a kulturális intézmények és szervezetek fizikai és humán infrastruktúrájának fejlesztése tudott megvalósulni. Az egyesületek száma és az egyesületi aktivitás, azaz a közösségi elköteleződés egyike lehet a társadalmi tőke mérési lehetőségeinek. Besser (2009) felmérései alapján ez a típusú elköteleződés a kisvárosok számára a szomszéd-sági kapcsolatok megerősítését is jelenti, azaz minél több egyesület, klub, civil szervezet található a kisvárosban és ezek aktivitási rátája viszonylag magas, akkor a kisvárosok társadalmi tőkéje is magasnak tekinthető. Az általam vizsgált két kisvárosban az egyesületi aktivitás átlagosnak mondható, főként intézményesített keretek között mozog. A legtöbb egyesület az oktatási és kulturális intézményekhez köthető. A harmadik típusú elmélet Sen nézőpontját alkalmazta; célul tűzte ki a szegregáció felszámolását, a szegények védelmét ezáltal egy fenntartható városi generáció jóllétét érni el. A kisvárosok esetében is egyre égetőbb problémaként jelentkezik a leszakadó városrészek kezelése; a társadalom felzárkóztatása a fizikai és humán infrastruktúra tekintetében is. Az általam vizsgált kisvárosok esetében is megjelenik ez a probléma, amely a kisvárosi

millióre is hatást gyakorolhat. Mindkét kisváros több településrész, puszta hozzácsatolásával jött létre. Kadarkút hét, Nagybjajom húsz hozzá tartozó puszta hozzácsatolásával érte el jelenlegi településméretét. A településegységek között a mai napig található szegregátumnak tekinthető: pl. Baglaspuszta és Vótapuszta. A puszták demográfiai adatai és infrastrukturális állapota egyaránt átlag alattinak tekinthető. A társadalmi tőkét vizsgáló negyedik teória az élhető várost egy dinamikus rendszer-szemléletben, egy önműködő és önkormányzó organizmusként azonosítja (Caves 2005; Chant 1999). Az önkormányzati képesség a kisvárosok esetében a döntési jogkörök kérdésének vizsgálatát is magában foglalja. A kérdőívben a döntéshozatal humán oldalát vizsgáltam, a lakossági vélemény és a végrehajtói jogkörre vonatkozó megállapításokat. A „Mit tapasztal, a helyi döntéshozatali folyamatok során milyen mértékben veszik figyelembe a lakosság véleményét?” kérdésre 1 (jelentős mértékben) és 6 (egyáltalán nem veszik figyelembe) skálán lehetett válaszokat megjelölni. A lakosság véleményének figyelembevétele Kadarkúton a válaszokat összesítve közepesnek (4,2); Nagybjajomban inkább erősnek (2,1) tekinthető. Mindkét településen a fő problémamegoldó személynek a helyi szervezeteket tekintik: a polgármestert, illetve a képviselőtestületet.

3. táblázat

A fő problémamegoldó személy/szervezet a válaszadók összesített rangsorai alapján

	<i>Kadarkút</i>	<i>Nagybjajom</i>
Lakosság	3	3
Polgármester	1	1
Képviselőtestület	2	2
Vállalkozói közösség	6	5
Regionális hatóságok	7	7
Politikai pártok	4	6
Kormány	5	4
Európai Unió	8	8

Forrás: Saját szerkesztés.

Mindkét település rendelkezik a humán erőforrás alapfokú képzéséhez szükséges intézményekkel: bölcsőde (7 fős befogadóképesség), óvoda, általános iskola; valamint Kadarkúton a Kaposvári Szakképző Centrumhoz tartozó középfokú oktatási intézmény (szakiskola); Nagybjajomban a Kolping Katolikus Szakközépiskola, illetve a Bácszi

Gusztáv Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény egyik tagintézménye működik. Felnőttoktatás megvalósul a településeken, szervezett keretek között; de csupán középfokú oktatás, illetve érettségire való felkészítés szintjén. A kérdőívben a fejlesztendő területek megjelölése között inkább a fizikai infrastruktúra kiépítése, felújítása (utak állapota, kerékpárút, egészségügyi és oktatási intézmények felújítása) szerepelt, a szolgáltatási paletta bővítése (kultúra, városi arculathoz szükséges tényezők) csupán, mint egyéb elem szerepelt. A fejlesztésekkel kapcsolatban mindkét kisváros ésszerű és kezelhető méretben gondolkodik. A városokban gyalogos távolságban található minden fontosabb közintézmény és nagyobb szolgáltató, ipari üzem. A városok jövőképre vonatkozóan a nagyobb népességszámmal rendelkező Nagybjom lakossága inkább városias arculatot képzel el az elkövetkező évtizedekre, egy szerethető város képét, ahol a gazdaság és a helyi közösségek is aktívak. Kadarkúton megkérdezettek viszont a településüket az elkövetkezendő 20 évben inkább falusias jellegűnek írták le, amely a feledés homályába veszik. A kitöltők több mint fele elégedetlen a kisvárosi életével, de érzelmi okokból nem változtat. Az élhető város mai definíciója nem azonos Mumford élhetőség fogalmával, ami az életminőség és az életformák alapját jelentette. Azaz nem elég ma már a tiszta víz, a közlekedési hálózat stb. pl. a fiatalok számára szükségesek a társas élet alapvető színterei, a társadalmi képességek fejlesztésének, az autonómia és az identitás megélésének terei. A kérdőíves lekérdezés során arra a megállapításra jutottam – hasonlóan Caves 2005; Steinführer és tsai, 2016 – hogy hét alapvető jellemző szükséges, amelyekkel leírható az élhető kisváros. A közösségi élet; kompakt, emberközpontú városi terek; üzletek, éttermek, amelyek az életet tevékenyé teszik; nincs szegregáció, de kialakulhatnak etnikai vagy gazdasági különbségek; a közlekedés gyalogos távolságra tervezett; termelői piacok és fesztiválok is elérhetőek a lakosság számára; gyermekek és időskorúak számára is élhető – a szolgáltatások megfelelő palettája elérhető; mentális és fizikai jól-lét jellemzi.

Konklúzió

A kisváros a történelemben állandóan köztes pozíciót töltött be a nagyvárosok és a falvak között. Társadalmi szerkezete inkább a falvakéhoz, míg a kisvárosi habitus már a nagyobb városokhoz hasonlatos, mégis az ellentételezésben mindkét kategória pozitívumait egyesíti: a városi szolgáltatások és funkciók megléte mellett változatlanul jellemző rá a biztonság-érzet, a nyugalom, a személyesség, a társas kapcsolatok sokszínűsége. A kisvárosi identitás – hasonlóan a településhálózathoz – viszonylagos állandóságot mutat; így a kisvárosi polgárság számára értékékként megfogalmazott tényezők is.

A tanulmány elsősorban az ún. puha tényezőket vizsgálta a kisvárosok élhetőségével kapcsolatban. Ezen tényezők a társadalmi tőke elemeiként jeleníthetők meg: a helyi társadalom kohéziója, a közösségi kötések a kisvárosok népességmegtartó képességét képesek befolyásolni. A tanulmány csupán pár primer adatfelvétel eredményével szemléltette, hogy a bizalomnak, a helyi hagyományoknak, a városi habitusnak, együttműködéseknek milyen erőteljes szerepe lehet egy-egy kisváros életében. Ezen tényezők megléte elősegítheti a kisvárosi élhetőséget, a sikerességet. A meglévő és kiépült fizikai kapcsolatok (intézményi, infrastrukturális) mellett a társadalmi tőke is jelentős gazdasági erőt képviselhet. Ösztönözheti egy adott térségbe, településre történő befektetéseket, csökkentheti a migrációt.

Két kisváros példáján keresztül ismertetésre kerültek a társadalmi tőke mérhetőségére vonatkozó elemek: egyesítve a jóllétre és az élhetőségre vonatkozó faktorokkal. A két kisváros társadalma erőteljesen változik, városias tulajdonságokat mutat: igény mutatkozik az infrastrukturális elemek fejlesztésén túl az oktatási-kulturális elemek meglétére is. A lakosság egy része városi polgárként tekint magára, akik felelősek és tudnak is tenni a városuk fejlődéséért. A kisvárosok népességmegtartó képessége fokozható a belső kohézió fenntartásával, a helybeli kulturális szolgáltatások bővítésével, vagyis mind a társadalmi tőke erősítésével. Mindkét kisvárosban nagyon erőteljes szerep jut a polgármesternek és a képviselőtestületnek, mivel őket tekintik a fő problémamegoldó személynek. A település vezetőjének készségeit emelték ki (szorgalom, becsület, kapcsolatok) a válaszadók, mint a siker egyik elemét. A gazdasági tőke szempontjából a kapcsolatok szerepe, a vállalkozók bevonása is a siker egyik tényezőjeként jeleníthető meg a vizsgált településeken. Az élhetőség tekintetében a két kisváros között a legnagyobb különbség a jövőkéiben mutatkozott meg: Kadarkúton egy alapvetően pesszimista hozzáállás figyelhető meg, elégedetlenebbek a lakosok az életükkel, míg Nagybjajomban inkább optimistábbak a válaszadók, tényleges városi funkciókkal képzelik el településüket. A lakosság jövőképét, meglátásait a koronavírus és a jelenlegi bizonytalan biztonságpolitikai helyzet is alapvetően megváltoztatta, emiatt úgy gondolom, hogy a kisvárosok újra felértékelődnek; alternatívát kínálhatnak a nagyvárosi zsúfoltsággal szemben, viszonylag olcsóbb alapterületű ingatlanokkal, sétátávolságban elérhető közintézményekkel, szolgáltatókkal.

Irodalom

- Bell, D. (2006): Variations on the rural idyll. In: Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P. (szerk.) *Handbook of Rural Studies*. SAGE, 149–160.
- Beluszky P., Sikos T. T. (2020): *Városi szerepkör, városi rang*. Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft., Budapest
- Besser, T. L. (2009): Changes in small town social capital and civic engagement. *Journal of Rural Studies*, 25(2), 185–193.
- Bodor Á., Füzér K., Szerb L., Varga A. (2019): A társadalmi tőke szerepe a magyarországi gyors növekedésű vállalatok innovációs tevékenységében. *Replika*, 111, 9–22.
- Bodor, Á., Grünhut, Z., Horeczki, R. (2017): Városi bizalmatlanság, vidéki bizalom. Esetleg fordítva? – A bizalom és a településtípus összefüggései Európában. *Területi Statisztika*, 57(4), 406–421.
- Bodor, Á., Grünhut, Z., Horeczki, R. (2018): Considering the Linkage Between the Theory of Trust and Classical Rural Sociology's Concepts. *European Countryside*, 10(3), 482–497.
- Caves R. W. (2005) (ed.): *Encyclopedia of the city*. Routledge-Taylor&Francis Group. London and New York
- Chant C. (1999): Introduction. In: Goodman D., Chant C. (eds): *European cities and Technology: Industrial to Post-Industrial City*, Routledge, London vii-x.
- Coleman, J. S. (1998): A társadalmi tőke az emberi tőke megtermelésében. In: Lengyel Gy., Szántó Z. (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Aula kiadó, Budapest.
- Commins, P., Meredith, D. (2002): *Social Capital*. *Aspire Conceptual Paper 5*. Dublin
- Csiszár Zs. (2021): Város az, ami annak érzi magát? Urbánus és rurális attitűd megjelenése a kisvárosokban. *Területfejlesztés és Innováció*, 13(1–2), 42–51.
- Dale, A., Onyx, J. (2005): *A dynamic balance: social capital and sustainable development*. Vancouver, UBC Press
- Durkheim, É. (ford. Némedi, D.) (1996): *Tudás és Társadalom*. Áron Kiadó, Budapest.
- EC=European Commission (2005): Council Regulation (EC) No 1698/2005 of 20 September 2005 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD). Official Journal of the European Union, Brussels, European Commission.
- Enyedi, Gy. (1997): A sikeres város. *Tér és Társadalom*, 1–7.
- Enyedi, Gy. (2012): *Városi Világ*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Fehér K., Virág T. (2014): Élet egy kisváros permén. *Tér és Társadalom*, 28(3), 50–65.
- Gorzela, G. (2019): *Social and Economic Development in Central and Eastern Europe: Stability and Change after 1990*. Routledge, New York–London
- Hajdú Z., Horeczki R., Rácz Sz. (2017): Changing settlement networks in Central and Eastern Europe with special regard to urban networks. In: Lux, G., Horváth, Gy. (szerk.) *The Routledge Handbook to Regional Development in Central and Eastern Europe*. Routledge, New York–London, 123–140.
- Horeczki R., Egyed I. (2021): Small town development in peripheral areas. *Deturope – The Central European Journal of Tourism and Regional Development*, 13(2), 52–65.
- Horeczki R., Póla P. (2022): Percepciók a sikerességről Baranya megyében, *Comitatus – Önkormányzati Szemle*, 243.
- Horeczki R. (2020): A középállamati szektor térbeli megoszlása és jövőképe a városhierarchiában. In: Lux G. (szerk.): *Ipari középállamati szektor és regionális fejlődés*. Ludovika Egyetemi kiadó, Budapest. 129–144.
- Horeczki R. (2020): Kisvárosi fejlődési utak. A dél-dunántúli kisvárosok helye és szerepe a térség hosszú távú gazdasági és társadalmi változásaiban. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola. Disszertáció

- Horváth Gy., Rechnitzer J. (2000) (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. MTA RKK, Pécs
- Ilk, B. F. (2010): A Dél-dunántúli régió településeinek komplex fejlettségi elemzése néhány kiemelt mutató tükrében. *Acta Scientiarum Socialium*, Tomus XXXII. 15-27.
- Konjar, M. et al. (2018): Urban/Rural Dichotomy and the Forms-In-Between In: Fikfak, A. et al. (ed.): Sustainability and resilience socio-spatial perspective. *Reviews of Sustainability and Resilience of the Built Environment for Education, Research and Design*, Ljubljana
- Koós, B. (2015) A szegénység és depriváció a magyar településállományban az ezredfordulót követően – avagy kísérlet a települési deprivációs index létrehozására. *Tér és Társadalom*, 29(1), 53–68.
- Kovács, A. D., Farkas, J. Zs., Perger, É. (2015): A vidék fogalma, lehatárolása és új tipológiai kísérlete. *Tér és Társadalom* 1. 11–34.
- Lengyel, I. és tsai (szerk.) (2015): Vidéki járáások versenyképessége Magyarországon. Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, Szeged
- Madarász, A., Némethné Csehi, T., Kezán, A., Szilágyi, D. (2017): Az elmaradottság dinamikus mérése és annak jelentősége a területfejlesztésben. *Falu Város Régió*, 63–71.
- Medve-Bálint G., Boda Zs. (2014): Az egyenlőtlenség és a jövedelem hatása az intézményi bizalomra. In: Boda Zs. (szerk.): Bizalom és közpolitika. Jobban működnek-e az intézmények, ha bíznak bennük? *Argumentum – MTA TK Politikatudományi Intézet*, Budapest. 23–54.
- Megyési B. (2014): Fejlesztéspolitika helyben: a társadalmi tőke és a fejlesztéspolitika összefüggései a vasvári és lengyeltóti kistérségben készült esettanulmányok alapján *Socio.hu* 4(3) 100–109.
- Murdoch, J. (2000): Networks—A new paradigm of rural development. *Journal of Rural Studies*, 16 (4) 407–419.
- Nagy G. D. (2011): Társadalmi tőke és területi kötődés a magyar régiókban. Doktori disszertáció. Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris Doktori Iskola, Pécs
- Nagy G., Koós B. (2014): Az objektív jóllét modellezése és első eredményei Magyarországon. In: Nagy E., Nagy G. (szerk.): Polarizáció – függőség – krízis: Eltérő térbeli válaszok. MTA KRTK RKI Alföldi Tudományos Osztály, Békéscsaba, 176–185.
- Newman, L., Dale, A. (2007): Homophily and agency: creating effective sustainable development networks. *Environment, Development and Sustainability*. 9(1) 79–90.
- Pirisi G., Makkai B. (2014): Kulturális gazdaság és társadalmi tőke a zsugorodó kisvárosokban. Köztes Európa: Társadalomtudományi Folyóirat: *A VIKEK Közleményei* 6(1) 191–199.
- Pirisi G., Máté É. (2014): Zsugorodó kisvárosok – kincstári optimizmus. A demográfiai hanyatlás kérdéskörének megjelenése hazai kisvárosok tervezési dokumentumaiban. *Területfejlesztés és innováció*, 8(2), 28–39.
- Portes, A. (1998) Social capital: its origins and application in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24(1), 1–24.
- Putnam, R.D. (2000): *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York, Simon & Schuster
- Rechnitzer J. (2013): Adalékok Kelet-Közép-Európa térszerkezetének felrajzolására. *Geopolitika a XXI. században*, 3(4), 35–52.
- Ralph E. (1976): *Place and placelessness*. London, Pion
- Short, B. (2006): Idyllic ruralities. In Cloke, P. – Marsden, T. – Mooney, P. (szerk.) *Handbook of Rural Studies*, SAGE. 133–148.
- Steinführer, A., Vaishar, A., Zapletalová, J. (2016): The small town in rural areas as an underresearched type of settlement. *European Countryside*, 4, 322–332.

- Szörényiné Kukorelli I. (2016): Az innováció szerepe a falvak életében. In: Sikos T. (szerk.): Tájak, régiók, települések térben és időben. Dialóg Campus Kiadó, Budapest. 417–428.
- Timár J., Velkey G. (2003): *Várossiker alföldi nézőpontból*. MTA RKK ATI, Budapest-Békéscsaba
- Tönnies, F. (1983): Közösség és társadalom. Gondolat, Budapest
- Trócsányi A., Pirisi G., Makkai B. (2014): A szellemi tőke szerepe a várossá nyilvánításokban. *Eductio*, 23(3), 438–450.
- Váradí M.M., Virág T. (2014): A térbeli kirekesztés változó mintái vidéki terekben. *Szociológiai Szemle*, 25(1), 89–113.
- Wirth, L. (1938): Urbanism as a Way of Life *American Journal of Sociology*, 44(1), 1–24.
- Woolcock, M. (2004): Why and how planners should take social capital seriously. *Journal of the American Planning Association*, 70(2), 183–189.